

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра філософії та релігієзнавства

З А Т В Е Р Д Ж У Ю
Проректор з науково-педагогічної і
навчальної роботи та рекрутації

проф. Гаврилюк С. В.

Протокол № 2 від 16.10. 2019 р.

ПРОГРАМА
вибіркової навчальної дисципліни

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ

підготовки магістра
спеціальності 033 Філософія
освітньо-професійної програми Філософія, суспільна аналітика

Програма навчальної дисципліни «ФІЛОСОФІЯ НАУКИ» підготовки магістра, галузі знань 03 Гуманітарні науки, спеціальності 033 Філософія, за освітньо-професійною програмою Філософія, суспільна аналітика

Розробник: Опейда Л. М., доцент кафедри філософії та релігієзнавства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, к. філос. н., доцент

Рецензент: Лішук-Торчинська Т. П., доцент кафедри загальної і соціальної психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, к. філос. н., доцент.

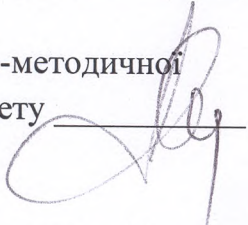
Програма навчальної дисципліни затверджена на засіданні кафедри філософії та релігієзнавства

протокол № 2 від 5 вересня 2019 р.

Завідувач кафедри: Борейко Ю. Г.

Програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною комісією факультету історії, політології та національної безпеки

протокол № _____ від _____ 2019 р.

Голова науково-методичної комісії факультету Шваб А. Г.

Програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Протокол № 2 від 16.10.2019 р.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Таблиця 1

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
Денна форма навчання	03 – гуманітарні науки 033 – Філософія Освітньо-професійна програма – Філософія, суспільна аналітика Освітній ступінь – магістр	Вибіркова
Кількість годин/кредитів 120 / 4		Рік навчання 2
		Семестр 11-ий
ІНДЗ: немає		Лекції 18 год.
		Практичні (семінарські) 18 год.
		Лабораторні _____ год.
		Індивідуальні _____ год.
		Самостійна робота 76 год.
	Консультації 8 год.	
	Форма контролю: екзамен	

2. АНОТАЦІЯ КУРСУ:

Програма навчальної дисципліни «Філософія науки» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістра спеціальності «Філософія».

Метою викладання навчальної дисципліни «Філософія науки» є розгляд філософських концепцій свободи.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є погляди основних філософських напрямів і шкіл античності, середніх віків і Відродження, а також Нового і Новітнього часу на проблему свободи волі.

Міждисциплінарні зв'язки: проблема свободи у філософії має тісний зв'язок із соціальними та історичними науками, логікою; здійснюється пошук відповідей на питання про взаємозв'язок свободи з необхідністю, про свободу волі та вільний вибір особистості.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

Змістовий модуль 1. Філософські концепції свободи в епоху Премодерну.

Змістовий модуль 2. Проблема свободи у проекті Модерну.

Змістовий модуль 3. Проблема свободи в ситуації Постмодерну.

3. КОМПЕТЕНЦІЇ

До кінця навчання студенти будуть компетентними у таких питаннях: основних філософських напрямках і школах античності, середньовіччя і Відродження, а також Нового і Новітнього часу стосовно проблеми свободи волі; розширення світогляду стосовно еволюції свободи людини в суспільстві та природі;

формування уявлення про специфіку різних концепцій свободи;
про можливості застосування отриманих знань для філософського аналізу проблеми;
використання отриманих знань у вивченні інших гуманітарних дисциплін.

4. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Філософські концепції свободи в епоху Премодерну

Тема 1. Синергетичний аспект проблеми свободи і вибору.

Синергетична парадигма і проблема свободи. Свобода як вибір можливостей, варіантів поведінки: феноменологічний, есенційний та есхатологічний підхід. Природа явищ (феноменів). Акт вибору та біфуркаційний вибух. Феноменологія волі. Есенціологія свободи. Механізм відбору та його чинники. Набір можливостей та його межі. Способи раціонального осмислення переходу можливості в дійсність. Різні уявлення про необхідність і випадковість. Необхідність як закономірність, що обмежує кількість випадків-можливостей. Свобода як можливість вибору (пізнання) випадковості, необхідної для задоволення потреби, в рамках дії закономірності. Роль ідеалів в історії цивілізацій. Онтологічний, гносеологічний та аксіологічний аспекти проблеми свободи.

Тема 2. Класифікація філософських концепцій свободи.

Множинність концепцій свободи в історії філософії. Детерміністські моделі. Заперечення об'єктивної природи випадковості та ймовірності. Фаталізм як світоглядний принцип. Аналіз положення «свобода є пізнана необхідність». Ірраціональні (волюнтаристські, індетерміністські) моделі. Абсолютизація суб'єктивної волі, ірраціональна інтерпретація творчого акту. Свобода – спосіб трансформації світу під проект конкретного суб'єкта (екзистенціалізм). Негативне розуміння свободи (якщо у мене немає бажань, отже, у мене немає і перешкод, тобто я вільний) (буддизм). Позитивне розуміння свободи (діяльність відповідно до своїх бажань). Синтетичні моделі, що поєднують в собі елементи як негативного, так і позитивного розуміння свободи. Синергетичні моделі бачать свій предмет як самоорганізуючу систему.

Тема 3. Проблема свободи й необхідності у філософії Платона та Аристотеля.

За Платоном, існує повна детермінованість світу речей світом ейдосів. При цьому Платон не виключає вільний вибір: людина має знання чеснот і сам вирішує, дотримуватися їх чи ні; вона не вибирає жити їй чи ні, але є вільною у виборі жити за справедливістю або пороком. «Етика» Аристотеля. Свобода як приватна справа, свобода не вписується в структуру космосу, де панує суворий порядок. «Метафізика». Вчення Аристотеля про можливість і дійсності. Необхідність переходу можливості в дійсність за наявності відповідних умов і відсутності перешкод для такого переходу. Роль випадку у виборі.

Тема 4. Свобода волі у епікурейців.

Епікур пов'язував випадковість з проявом свободи. Атоми мають здатність самовільного відхилення від первісної траєкторії, вони розглядаються як суб'єкти, які керують своєю долею на свій розсуд. Випадковість отримує онтологічний статус і не зводиться до необхідності. «Випадок не дає людям добро чи зло для щасливого життя, але він приносить початок великих благ і зол». Щастя людини, згідно етики Епікура, залежить від правильного вибору, який тягне правильне ставлення до життя і проявляється у свободі: незалежність від страху смерті й страху перед богами.

Тема 5. Свобода волі у кініків та стоїків.

Антисфен. Справді власною є внутрішня свобода, відмова від задоволень сімейного і суспільного життя. Щастя – у досягненні внутрішньої свободи. Діоген з Синопа звільнив себе від прихильності до всього, що веде до рабства, навіть до свого тіла. Нехтування громадською думкою, етичними нормами та громадськими зобов'язаннями. Задоволення малим. Соціальне життя і матеріальні блага – ланцюги, що поневолюють людину. Сенека. І раб і вільний однаково перебувають під владою долі. Багато ж вважають себе вільними на ділі знаходяться в рабстві власних пристрастей і пороків. Зовнішній необхідності (Рок, Фатум) можна протиставити свою розумну поведінку і духовну свободу. Марк Аврелій визнає непереборну силу Року, якому ніхто не може протистояти, однак, людина має можливість вибору гідного життя. «Немає насильства, яке могло б нас позбавити свободи вибору». Епіктет вважав, що можлива тільки свобода духу, свобода бажання і свобода вибору. Все, від чого ми залежимо, робить нас невільними. А залежимо ми від речей, інших людей, навіть від власного тіла. Вільна тільки розумна людина.

Тема 6. Свобода волі у неоплатоніків.

Єдине неоплатоніків – причина себе, в собі і для себе суще, самопродукуюча активність, нічим не обмежена свобода, Абсолют, який не має місця, поза часом та безмежний. Еманация предикатів Єдиного – головна таємниця світу. Еманация свободи визначає ієрархію ступенів свободи, де найвищим її ступенем володіє розум, притому, що розум теоретичний вище розуму практичного. Люди, володіючи свободою волі, можуть здійснити сходження до Єдиного. Коли розум осягає порядок світу йому повідомляється свобода (можливість вибору), і всі, хто керується таким розумом, мають свободу. Там же, де панують Рок та Фортуна (необхідність і випадковість), там область низьких речей.

Тема 7. Свобода волі в трактуванні Августина та пізніх схоластів.

Августин Аврелій. Бог наділив людину свободою вибору (грішити / не грішити), але людина неправильно скористався своїм правом (вибір Адама і Єви), після чого без Божої благодаті (необхідності) вже неможливий самостійний правильний вибір (людина не здатна самостійно відрізнити добро від зла). Свобода для Августина не свавілля, а усвідомлена смиренність, підпорядкування і самообмеження. Але навіщо ж тоді Бог наділив нас

свободою волі і чи є вона для нас благом? Вільна воля, за Августином, потрібна людині, щоб жити праведно, тобто приймати благодать Божу. Ансельм Кентерберійський. Вільний вибір є воля, здатна зберігати правильність, вона не стане підкорятися тому, чому не слід, якщо тільки сама за власним бажанням не погодиться з тим, що не повинно бути. Ансельм розрізняє дві свободи: свободу вибору саму по собі, отриману від Бога, і свободу втілену, яка здатна як зберегти свою правильність, так і втратити її. Еріугена. Бог наділив людину розумною і вільною волею. Воля не тільки вільна, але і автономно мінлива. Вона рухається сама собою, а також Вищою волею. У першому випадку вона може рухатися як правильно, так і неправильно. Фома Аквінський також розглядає співвідношення свободи волі, розуму і Божественної благодаті. Воля повинна слідувати за розумом. Свобода волі дозволяє зробити вибір між добром і злом, моральними й аморальними вчинками. Випадковості Фома, як і Аристотель, відводить другорядну роль, тоді як «вільним причинам», які направляються Богом, першорядну.

Змістовий модуль 2. Проблема свободи у проекті Модерну

Тема 8. Проблема свободи в філософських концепціях епохи Відродження.

Йдеться, перш за все, про низку так званих біфуркаційних (революційних) епох в історії окремих культур, коли та чи інша цивілізація змушена здійснювати історичний вибір з альтернативних варіантів подальшого шляху еволюційного розвитку. У ці епохи зростає рівень свободи, і на тлі цієї тенденції виникає можливість для окремих особистостей впливати на історичний процес, а тому проблематика свободи виявляє себе найбільш повно.

Тема 9. Свобода волі у гуманістів.

Піко дела Мірандола вважав, що Бог поставив людину в центр світу. Людина не обмежена ніякими перешкодами (немає вузької спеціалізації як у тварин) і може сформулювати себе в образі, який сама забажає (гуманістична освіта). Богу потрібна не людина-раб, а людина-творець, готова помірятися з ним своєю майстерністю. Лоренцо Валла. Якщо Бог передбачає майбутнє, то нічого іншого, крім того, що він передбачав, статися не може. У цьому випадку люди не мають свободи волі, але вони діють вільно в силу незнання необхідності. Минуле і сьогодення ми знаємо, тому що вони були і є, але майбутнє для нас невизначене і мінливе. Для Бога ж однозначне передбачення майбутнього – необхідність, яку він знає. Він передбачає не тільки повторювані природні процеси, а й дії волі людей, тобто необхідність і випадковість в повному обсязі. Таке передбачення (наявності ряду можливостей) не перешкоджає свободі волі самого Бога; але свобода волі людини плуває божественну волю, яка слідує тільки найкращій з можливостей. Тому Бог позбавляє людину свободи волі кожного разу, коли неможливо, щоб сталося інакше, ніж він передбачав.

Тема 10. Свобода волі як пробний камінь прогресу. Титани Відродження.

Виникнення шкіл в мистецтві, роль етичних і естетичних ідеалів. Б. Челліні найбільше покладалася на власний розум і силу волі, при цьому, він дорожив тією свободою (можливістю вибору), яка у нього була, вважаючи, що вона не дар небес, а результат його власних зусиль. Могутні образи Шекспіра багато в чому втілили в собі еволюцію панівних ідеалів пізнього Відродження, де проблема свободи вибору стоїть особливо гостро. Колізія свободи волі в «Гамлеті» розкривається в категоріях сутності та існування.

Тема 11. Свобода волі у Макіавеллі.

Н. Макіавеллі. Його цікавить роль особистості (государя) в історії: поєднання історичної необхідності та індивідуальної активності особистості, яка враховує в своїй діяльності цю необхідність. Доля розпоряджається лише половиною наших справ, іншу половину вона надає самим людям. Суспільство змінюється, і з його змінами повинна змінюватися тактика управління. Правлячій особі слід враховувати ці зміни, щоб зуміти реалізувати свої оптимальні можливості.

Тема 12. Свобода волі в суперечках Реформації.

Еразм Роттердамський під свободою волі розуміє силу людського бажання, за допомогою якого, людина може наблизитися до вічного спасіння або відсторонитися від нього. Якщо немає свободи, то людині не можна ставити в провину гріх. Еразм визнає наявність вільної волі, але в той же час не заперечує і Божественної благодаті як умови нашого правильного вибору. Божественна воля є деяка необхідність, яку потрібно враховувати в своїх вільних діях, щоб прийти до позитивного результату. Наприклад, якщо корабель благополучно врятувався в шторм, то це означає не тільки те, що Бог його врятував, а й активні дії моряків, які сприяли цьому порятунку. М. Лютер. Бог знає все у своєму розпорядженні та робить все за незмінною своєю волею. Все, що ми робимо, все, що відбувається і здається нам випадковим, відбувається необхідно і неминуче. Воля людини знаходиться посередині між Богом і Сатаною. Звідси випливає, що вільна воля без Божої благодаті не вільна і виявляється полонянкою зла, так як сама по собі, без Божої допомоги, вона не може повернутися до добра.

Тема 13. Проблема свободи в німецькій класичній філософії.

І. Кант. «Критика чистого розуму». Можливість свободи залишається за межами світу явищ, тобто в сфері буття, яке досягається розумом. Третя антиномія чистого розуму. «Критика практичного розуму». Людина може проявляти свою свободу, здійснюючи нічим не обумовлені моральні вчинки. Як істота розумна людина може мислити причинність зв'язків власної волі, тільки керуючись ідеєю свободи. В основі загального принципу моральності лежить свобода як основа вчинків людей. У суспільстві свобода кожної людини повинна бути сумісною зі свободою інших людей. У цьому полягає суть загального правового закону, який говорить, що треба чинити зовні так, щоб вільний прояв твоєї волі

був сумісним зі свободою кожного відповідно до всезагального закону. І. Фіхте ототожнював принцип активності самосвідомості з принципом свободи. Свідомість індивіда еволюціонує. Антитетична модель самосвідомості Фіхте: будь-яка реальність є продуктом діяльності Я (суб'єкт), яке формує не-Я (об'єкт). Сутністю свободи є самовизначальна діяльність уяви, яку він співвідносить з вибором. Ф. Шеллінг. «Філософія тотожності»: тотожність свободи і необхідності виступає як єдина сутність, що проявляється різними сторонами – змістовно як свобода, а за формою як необхідність. Г. Гегель вважав, що свобода як свавілля суперечить сама собі. Свавілля – це протиріччя властиве самій свободі. Вирішенням цього протиріччя (між інтелектом, з одного боку, і волею як свавіллям – з іншого) є справжня свобода або вільний дух, який не тільки вільний сам по собі, а й усвідомлює себе як вільного. Вільний дух є єдність теоретичного і практичного духу. Свобода – як світ свободи – об'єктивна. Розвиток ідеї права є буття свободи. Право повинно розвиватися і утворити органічно розчленований в собі світ свободи. Зовнішнє буття свободи є право, внутрішнє буття свободи є мораль, а повна дійсність свободи – моральність (діалектична єдність права і моралі). Дух може пізнавати виключно самого себе, свою вільну творчу природу, яка розкривається в історії. Усвідомлення духом своєї волі є його єдина мета й кінцева мета світової історії. Але при цьому сама історія реалізується тільки через волю та дії людей, які викликані своїми власними пристрастями, інтересами і потребами.

Тема 14. Проблема свободи в марксистській філософії.

Ф. Енгельс: «Свобода полягає в заснованому на пізнанні необхідностей природи пануванні над нами самими і над зовнішньою природою; вона тому є необхідним продуктом історичного розвитку». Перші люди були також невольні в самому істотному, як і тварини; але кожен крок вперед по шляху культури був кроком до свободи. Влада безособових сил лише до тих пір влада необхідності, поки ми не знаємо об'єктивних законів і не вміємо користуватися ними. К. Маркс: в розвиненому капіталістичному суспільстві окремі його верстви і їх представники досягли величезного масштабу можливостей, якими не володіли їхні попередники (прогрес свободи).

Змістовий модуль 3. Проблема свободи в ситуації Постмодерну

Тема 15. Проблема свободи в західному екзистенціалізмі.

Філософія життя. А. Шопенгауер. Три види свободи: фізична, моральна й інтелектуальна. Воля людини є її самість, за межі якої неможливо вийти (як у Берклі). Вчинки окремо невольні, оскільки здійснюються в сфері феноменів (так само, як у Канта), справжня свобода можлива лише в трансцендентній області, де править воля до життя. Релігійно-моральний зміст буддизму і раннього християнства з проблематики свободи волі Шопенгауер оформив в кантіанському дусі: річчю-в-собі стає власне воля, а саме, воля до

життя, а речами-для-нас – окремі мотиви, бажання і вчинки, об'єктивовані в формі, для якої поняття свободи не може бути застосовано. Справжня свобода так і залишається в ноуменальній сфері. С. К'єркегор. Для К'єркегора реальною дійсністю є суб'єктивність, що розуміється емоційно-волюнтаристськи. Суб'єктивність недоступна ніякій логіці, не знає законів, не піддається логічній схематизації (анти-Гегель). Між можливістю і дійсністю існує принципова відмінність: дійсність не може бути об'єктом логічного розуміння. Перехід можливості в дійсність здійснюється не з необхідністю, а через свободу, бо кінцева причина є завжди вільно діюча причина. К'єркегор заперечує історичну закономірність на тій підставі, що те, що сталося, є результатом вільного вибору. Не будучи необхідним, історичне становлення тим самим є алогічним. Здійснюваний миттєво вільний вибір, є дар Божий. Це мить є прорив в нове, вторгнення вічності у тимчасовість. Екзистенціалізм. М. Хайдеггер. У центрі уваги екзистенціалістів особистість, яка зводиться до проблеми вибору, до свободи. Існування передує сутності, людина вільна сама творити своє буття, немає ніякої задалегідь заданої суті, яка визначала б її долю. Людина існує в даному їй світі, куди вона не по своїй волі «кинута», живе в світі «турботи», яка закриває від неї справжню картину буття. Людина забуває користуватися своєю свободою і зливається з усіма, з масою. Це царство буденності є «das Man» як прояв суб'єкта повсякденності. Сказати «Я вільний» – значить сказати: моя свобода не обмежена нічим, тобто протистоїть Ніщо. Ніщо конкретизується в досвіді людей як смерть. Свідомість смерті пробуджує нас до рішучості визначити наше життя згідно своєму призначенню. Свідомість смерті є усвідомлення своєї абсолютної свободи і абсолютної відповідальності перед самим собою. Свобода – в саморозумінні і самовизначенні. Але на шляху до цього стоїть страх. Страх є відчуття свободи і передчуття Ніщо. Присутність смерті допомагає нам позбутися від рабства у турботи. Свідомість смерті звільняє нас від всього чужого, наносного, допомагає повернутися до самих себе. Згідно К. Ясперсу, людину можна розглядати як предмет дослідження і як свободу. Коли ми пізнаємо об'єктивні процеси, ми рухаємося до несвободи. Своє ж людське буття ми усвідомлюємо з глибини нашої свободи. Ми знаходимо в собі щось непізнаване, недоведене, непередметне, що вислизає від науки – свободу. У свободі містяться витoki наших дій і свідомість нашого буття. Ж.-П. Сартр основою людського існування вважає свободу. «Буття і ніщо». В онтологічному розумінні свободи виділяє два моменти: 1. Ніякий фактичний стан справ не може мотивувати саму по собі будь-яку дію, так як дія є проекцією для себе до того, чого немає, а те, що є, не може саме по собі визначити те, чого немає. 2. Ніяке положення справ не може детермінувати свідомість. Наприклад, тільки через відрив від самого себе і від світу робітник може визначити своє страждання як нестерпне і зробити його рушійною силою своєї революційної дії. Три аспекти свободи: 1) метафізична свобода; 2) художня свобода; 3) політична і соціальна свобода.

Тема 16. Персоналізм Бердяєва про свободу волі.

М. Бердяєв. Свобода як мета і сенс існування. Особистість є не субстанція, а творчий акт, опір, бунт, панування свободи над рабством. Свобода особистості не є свобода волі або свобода вибору, що передбачає раціоналізацію, а це свобода духу, творча духовна енергія. Рабство людини у природи є рабство в об'єктивності. Рабство людини у суспільства є рабство у соціальних символів. Духовна свобода як звільнення від всіх поневолюючих символів і міфів, й перехід до справді людської реальності, яка включає в себе універсалізм, котрий переборює винятковість, ізольованість, самоствердження національних, соціальних і професійних ознак. Рабство у цивілізації. Джерело рабства завжди внутрішнє. Боротьба свободи і рабства відбувається в особистості і проектується в об'єктивному світі.

Структура навчальної дисципліни

Таблиця 2

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек.	Лабор. (семін.)	Сам. роб.	Конс.
Змістовий модуль 1. Філософські концепції свободи в епоху Премодерну					
Тема 1. Синергетичний аспект проблеми свободи і вибору	6	1	1	4	
Тема 2. Класифікація філософських концепцій свободи	8	1	1	4	2
Тема 3. Проблема свободи й необхідності у філософії Платона й Аристотеля	6	1	1	4	
Тема 4. Свобода волі у епікурейців	4	1	1	2	
Тема 5. Свобода волі у кініків та стоїків	3	1		2	
Тема 6. Свобода волі у неоплатоніків	5		1	4	
Тема 7. Свобода волі в трактуванні Августина і пізніх схоластів	6	1	1	4	
Разом за модулем 1	38	6	6	24	2
Змістовий модуль 2. Проблема свободи в ситуації Постмодерну					
Тема 8. Проблема свободи в філософських концепціях епохи Відродження	6	1	1	4	
Тема 9. Свобода волі у гуманістів	3		1	2	
Тема 10. Свобода волі як пробний камінь прогресу. Титани Відродження	4			2	2
Тема 11. Свобода волі у Макіавеллі	2			2	
Тема 12. Свобода волі в суперечках Реформації	4			4	
Тема 13. Проблема свободи в німецькій класичній філософії	7	2	1	4	
Тема 14. Проблема свободи в марксистській філософії	6	1	1	4	
Разом за модулем 2	32	4	4	22	2

Змістовий модуль 3. Проблема свободи в ситуації Постмодерну					
<i>Тема 15. Проблема свободи в західному екзистенціалізмі</i>	12	2	4	4	2
<i>Тема 16. Персоналізм Бердяєва про свободу волі</i>	8	2	2	4	
Разом за модулем 3	20	4	6	8	2
Всього годин	90	14	16	54	6

5. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1. Головні етапи розвитку поняття свободи в історії європейської філософії.
2. «Лабіринти свободи» у вітчизняному марксистському та постмарксистському антропологізмі.
3. Свобода і розум.
4. Як можлива метафізика свободи у XXI столітті?
5. Проблема свободи у контексті раціоналізації людського буття.
6. Проблема Іншого у феноменологічній традиції та ідея свободи.
7. Статус моральної свободи в сучасних антропологічних інтерпретаціях.
8. Майбутнє екзистенціалу «свобода»: гендерні виміри.
9. Ідеологічна гегемонія і межі свободи.
10. Проблема свободи у контексті контроверзи: неоконсерватизм – соціал-демократія.

6. ВИДИ (ФОРМИ) ІНДИВІДУАЛЬНИХ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЗАВДАНЬ (ІНДЗ)

ІНДЗ немає

7. РОЗПОДІЛ БАЛІВ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Специфіка викладання курсу полягає у використанні двох видів контролю: поточного і підсумкового.

Поточний контроль включає в себе:

- тестування – така форма контролю дозволяє перевірити загальну підготовку студентів до кожного заняття, проводяться регулярно на вибірковій основі;
- опитування – проводиться з метою виявлення вміння студентами оперувати вчитаним викладачем матеріалом, відповідати на додаткові питання, проводяться регулярно на вибірковій основі;
- самостійна робота – така форма контролю дозволяє виявити вміння чітко і послідовно відповідати на поставлені запитання, вміння працювати самостійно.

Таблиця 3

Поточний контроль (max=40 балів)									Модульний контроль (max=60 балів)	Загальна кількість балів	
Модуль 1									Модуль 2		100
Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2			Змістовий модуль 3			МКР 1	МКР2	
T 2	T 3	T 4	T 5	T 7	T 8	T10	T11	T12	30	30	
4	4	4	4	4	5	5	5	5			

Шкала оцінювання

Таблиця 4

Оцінка в балах за всі види навчальної діяльності	Оцінка	
	для екзамену	для заліку
90 – 100	Відмінно	Зараховано
82 – 89	Дуже добре	
75 - 81	Добре	
67 -74	Задовільно	
60 - 66	Достатньо	
1 – 59	Незадовільно	Незараховано (з можливістю повторного складання)

8. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основні джерела

1. Очерки по истории философии / Учебное пособие для студентов технических вузов. – Кафедра философии ИТМО (ТУ) Авторы: д.ф.н. Н.М. Аль Ани, к.ф.н. В.Е. Быданов, к.ф.н. Т.А. Новолодская, к.ф.н. В.Н. Садовников, к.ф.н. В.Е. Смоленков. Санкт-Петербург 2000.
2. Горфункель А.Х. Философия эпохи Возрождения. М. : Мысль, 1979.
3. Гулыга А.В. Немецкая классическая философия. М. : Мысль, 1986.
4. Нарский И.С. Западно-европейская философия 19 в. М. : Высш.школа, 1976.
5. Современная буржуазная философия / Под ред. А.С.Богомолова и др. М. : Высшая школа, 1978.
6. Соколов В.В. Европейская философия 15-17 вв. М. : Высш.школа, 1984.
7. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней и средневековой философии. М. : Высшая школа, 1991.

Додаткові джерела

8. Августин Аврелий. О свободе воли. // Антология средневековой мысли (Теология и философия европейского Средневековья): В 2 Т. / Под ред. С.С.Неретиной; сост.С.С. Неретиной, Л.В.Бурлака. – СПб. : РХГИ, 2001. Т.1.
9. Аристотель. Метафизика. Соч. В 4 т. Т.1. – М. : Мысль, 1976.
10. Аристотель. Большая этика. / Соч. в 4 тт. – М. : Мысль, 1983. Т.4.
11. Баткин Л.М. Возрождение. // Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха Просвещения. – М. : Политиздат, 1991. С.218–219.
12. Бердяев Н.А. Самопознание. – Л. : Лениздат, 1991.

13. Берлин И. Философия свободы. Европа. – М. : Новое литературное обозрение. 2001.
14. Бранский В.П. Искусство и философия. – Калининград : Янтарный сказ, 1999.
15. Бранский В.П., Пожарский С.Д. Глобализация и синергетический историзм. – СПб. : Политехника, 2004.
16. Вольнов Вяч. Феномен свободы. – СПб. : Русско-Балтийский информационный центр «Блиц», 2002.
17. Валла Л. Об истинном и ложном благе / О свободе воли. – М. : Наука, 1989. (Памятники филос. мысли).
18. Гайденок П.П. Парадоксы свободы в учении Фихте. – М. : Наука, 1990.
19. Гегель. Энциклопедия философских наук. Т.3. Философия духа / Отв. ред. Е.П.Ситковский. Ред. коллегия: Б.М.Кедров и др. – М. : Мысль, 1977.
20. Долгов К.М. От Киркегора до Камю. Очерки европейской философско-эстетической мысли XX века. – М. : Искусство, 1990.
21. Камю А. Миф о Сизифе. Эссе об абсурде / Сумерки богов / Сост. и общ. Ред. А.А.Яковлева: Перевод. – М. : Политиздат, 1989.
22. Кьеркегор С. Или – или / Послесловие С.А.Скляренко. – М. : Историко-религиозное общество «Арктогея», 1991.
23. Лукреций Кар Т. О природе вещей // Антология мировой философии. В 4-х ТТ. – М. : Мысль, 1969. Т.1. Ч.1.
24. Лютер Мартин. О рабстве воли. Приложения. // Эразм Роттердамский. Философские произведения. / В.В.Соколов (отв. ред.) – М. : Наука, 1986. – (Памятники философской мысли).
25. Макиавелли Н. Государь. Пер. с итальянского. – М. : Планета, 1990.
26. Пико дела Мирандола. Речь о достоинстве человека. // Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха Просвещения. – М. : Политиздат, 1991.
27. Платон. Государство. Соч. В 4-х т. – М. : Мысль, 1994. Т.3.
28. Плотин. О воле и свободе Первоединого/Соч.- СПб.: Алетейя, 1995.
29. Пригожин И. Философия нестабильности // Вопросы философии. 1991. № 6.
30. Рерих Н. Агни-Йога. – Новосибирск. Изд. «Сибирь – XXI век. 1990.
31. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто. Опыт феноменологической онтологии. – М. : Республика, 2000.
32. Хайдеггер М. Основные понятия метафизики. – Вопросы философии. 1989. № 9.
33. Фихте И.Г. Общие принципы наукоучения // Антология мировой философии. В 4 т. : Т.3. Буржуазная философия конца ХУШ в. – первых двух третей Х1Х в. / Ред. коллегия: Н.С. Нарский. – М. : Мысль, 1971.
34. Шеллинг Ф.В. Философские исследования о сущности человеческой свободы и связанных с ней предметах. Соч. в 2 т. : Т.2 / Сост., ред. А.В.Гулыга; Прим. М.И.Левиной и А.В.Михайлова. – М. : Мысль, 1989.
35. Шопенгауэр А. Свобода воли и нравственность / Общ. ред., сост., вступит. ст. А.А.Гусейнова и А.П.Скрипника. – М. : Республика, 1992. (Библиотека этической мысли) - 448 с.
36. Энгельс Ф. Анти-Дюринг. / Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Второе изд. Т.20. – М. : Гос.изд.полит.лит., 1961.
37. Эпиктет. В чем наше благо? Избранные мысли римского мудреца // Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий / Вступ.ст., сост., подгот. Текста В.В.Сапова. – М. : Республика, 1995. – (Б-ка этической мысли).
38. Эпикур приветствует Менекея//Материалисты Древней Греции. – М. : Госполитиздат, 1955.
39. Эразм Роттердамский. Диатриба, или рассуждение о свободе воли. // Философские произведения. / В.В.Соколов (отв.ред.) – М. : Наука, 1986. – (Памятники философской мысли).

8. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЗАЛІКУ

1. Особливість синергетичного погляду на проблему свободи.
2. Відмінність між раціоналістичними та ірраціоналістичними концепціями свободи.
3. Основні особливості античних концепцій свободи волі.
4. Відмінні риси середньовічних уявлень про свободу людини.
5. Сутність перевороту в поглядах на проблему свободи в епоху Відродження.
6. Внесок німецької класичної філософії в проблематику свободи волі.
7. Значення марксизму в розробці проблеми свободи.
8. Особливість екзистенціалістського погляду на проблему свободи.
9. Відмінні риси онтологічного, гносеологічного та аксіологічного аспектів синергетичного погляду на проблему свободи.
10. Значення феноменологічного, есенціологічного і есхатологічного рівнів дослідження проблеми свободи.
11. Відмінність методології синергетичного погляду на проблему свободи від інших точок зору.
12. Особливості акту вибору.
13. Характеристика біфуркаційного вибуху.
14. Проблематика свободи і необхідності у філософії Платона і Аристотеля.
15. Проблема свободи волі у епікурейців.
16. Трагування свободи волі кініками і стоїками.
17. Особливості трагування проблеми свободи волі неоплатоніками.
18. Трагування свободи волі гуманістами.
19. Проблема свободи волі в працях Ніколо Макіавеллі.
20. Особливості трагування проблеми свободи волі видатними діячами епохи Реформації.
21. Нові підходи до проблематики свободи в німецькій класичній філософії.
22. Особливості вирішення проблеми свободи в марксистській філософії.
23. Проблема свободи в західному екзистенціалізмі.
24. Персоналізм Бердяєва як «філософія свободи».